

Andrzej Maryański

ROZWÓJ MIAST W PAŃSTWACH KAPITALISTYCZNYCH AZJI POŁUDNIOWEJ W LATACH 1940 • 1950

Lata drugiej wojny światowej i następne przyniosły bardzo poważne zmiany w stosunkach gospodarczych większości państw na świecie. Gospodarka wojenna państw - uczestników wojny - zniszczenia wojenne w Europie i Azji Wschodniej, wielkie migracje ludności, kilkuletnie odcięcie kolonii zamorskich od metropolii - wszystko to spowodowało poważne przesunięcia w układzie sił wytwórczych na świecie. Jeszcze większe przesunięcia w tym układzie wiążą się ze zmianami, zaszły- mi w latach powojennych - wyzwoleniem krajów Europy Wschod- nej i Chin spod panowania kapitalizmu, ruchami narodowo- wyzwoleniczymi w krajach kolonialnych i zależnych oraz agre- sywną polityką amerykańskiego imperializmu.

Przesunięcia te wywarły ogromny wpływ na rozwój miast świata. Znacznie wzrosły miasta ZSRR i krajów demokracji ludowej. W krajach kapitalistycznych Europy wzrost miast był na ogół słaby - częste były wypadki zmniejszenia się liczby ludności miast, i to nawet w okolicach nietkniętych działa- niami wojennymi. Równocześnie jednak w wielu pozaeuropej- skich krajach kapitalistycznych wystąpiły silne tendencje wzrostowe, spowodowane takimi czynnikami, jak rozwój prze- mysłu wojennego w danym rejonie, tworzenie baz wojennych, strategicznych linii komunikacyjnych, uprzemysławianie kra- jów kolonialnych i półkolonialnych w związku ze spowodowanym wojną odcięciem od metropolii, wreszcie "konjunkturalny" roz- wój przemysłu w państwach neutralnych. Ocena tych zjawisk jest dość dogodną z uwagi na to, że zwykle mamy do czynie- nia z danymi spisowymi z dwu momentów: lat 1940 lub 1941, kiedy kraje pozaeuropejskie jeszcze prawie nie odczuwały na- stępstw drugiej wojny światowej, oraz z danymi z lat 1950-1951,

uwidaczniającymi, oprócz następstw ostatniej wojny, także w wielu wypadkach przemiany, spowodowane agresywnymi poczynaniami amerykańskiego imperializmu.

Szczególnie charakterystyczne są zmiany, zaszłe w tym okresie w procesie urbanizacji państw kapitalistycznych Azji południowej, a to ze względu na szereg czynników, jak specyficzny półkolonialny charakter dużej części tych państw, ruchy narodowo-wyzwoleńcze, szczególne znaczenie przypisywane tym krajom w agresywnych planach imperializmu amerykańskiego oraz żywiłowy napływ ludności wiejskiej do miast, spowodowany jaskrawym przeludnieniem wsi przy istniejących zacofoanych stosunkach agrarnych.

Dużą przeszkodą w ocenie tych przemian stanowi niekompletność i różna wartość danych, przede wszystkim danych statystycznych o zaludnieniu państw i miast. Szereg państw Azji kapitalistycznej nie przeprowadzało dotąd spisów ludności (Afganistan, Arabia Saudyjska, Jemen, Syria, Liban, Persja, terytoria zależne w południowej części Półwyspu Arabskiego).

Wszystkie dane ludnościowe dla tych państw oparte są wyłącznie na szacunkach. W niektórych innych państwach spisy były przeprowadzane dość dawno - (w Indonezji w roku 1930, w Hong-Kongu w 1931, w Birmie w 1941, w Iraku i Syjamie w 1947), - tu też więc niemożliwe jest wyciągnięcie wniosków porównawczych.

Jako materiał statystyczny do zagadnień, zawartych w pracy posłużyły: "Demographic Year-Book" (wydawnictwo ONZ), "Calendario Atlante de Agostini", "The Statesman's Year-Book", "Statistical Abstract of India" oraz szereg innych pozycji, uwidoczniionych w spisie literatury.

Powyższe pozycje (prócz "Demographic Year-Book", będącego wydawnictwem czysto statystyczno-ludnościowym) były też podstawowym źródłem informacji uzupełniających o stosunkach produkcyjno-gospodarczych.

Niedostateczny materiał statystyczny jest w ogóle słabą stroną opracowywania zagadnień, związanych z kapitalistycznymi państwami Azji - niemniej jednak będące do dyspozycji

dane pozwalają na wyciągnięcie pewnych zasadniczych wniosków.

Spośród omawianych krajów stosunkowo najbardziej dokładnymi danymi dysponujemy dla Turcji. Rozwój miast, liczących ponad 50 000 mieszkańców, przedstawiał się w okresie 1940-1950 następująco:

Nazwa miasta	L u d n o ś ć w t y s.			Przyrost 1940-1950 w %
	1940	1945	1950	
Stambuł	794,0 ¹⁾	845,3 ¹⁾	1 000,0 ²⁾	+26,0
Ankara	157,2	226,7	286,8	+82,4
Izmir(Smyrna)	183,7	200,1	230,5	+25,5
Adana	88,1	100,0	117,8	+32,7
Bursa	77,6	86,0	100,0	+28,9
Eskisehir	60,7	80,1	88,5	+45,8
Gaziantep	57,1	62,7	72,7	+27,3
Kayseri	52,5	57,7	65,5	+24,7
Konya	56,5	58,8	64,5	+14,2
Erzurum	47,6	52,5	54,4	+14,3
Sivas	41,7	45,4	52,3	+25,5

W okresie 1940-1950 łączny przyrost zaludnienia miast wyszczególnionych w tabeli wyniósł +34,4 %, przyrost całej ludności Turcji - +15,3 % (z 18 163 tys.³⁾ do 20 935 tys.). Przyrost miast waha się na ogół w granicach od +20 % do +30 %, wyróżniający się wyjątek stanowi stolica państwa, Ankara. Natomiast stare ośrodki, jak Stambuł lub Izmir wykazują wzrost nieznaczny. Uderza zastój w wypadku Erzurum, utrzymującego się od około 50 lat na poziomie około 50 tys. mieszkańców, związany z upadkiem gospodarczym wschodnich kresów Turcji po rzeziach Ormian i odcięciu gospodarczym tego regionu od pobliskiej Armenii Radzieckiej.

Stosunkowo znaczny wzrost zaludnienia ogółu miast tłumac-

1) Dancig B.: Turcja.

2) Agostini 1953.

3) bez tzw. sandżaku Alexandretty.

czy się pewnym rozwojem przemysłu Turcji w okresie drugiej wojny światowej, kiedy znalazła się ona w uprzywilejowanej pozycji państwa neutralnego.

O wiele bardziej skąpe są dane, jakimi dysponujemy dla państw arabskich Bliskiego Wschodu. Pod względem znajomości statystycznej stosunków ludnościowych państwa te należą do najskąpiej zbadanych krajów na świecie. W większości tych państw nie było w ogóle spisów ludności - tam zaś nawet, gdzie się one odbyły, wyniki ich mają znaczenie problematyczne z uwagi na koczowniczy tryb życia dużej części ludności oraz uchylania się znacznych nieraz ilości ludności od spisów w obawie przed różnego rodzaju ciężarami, nakładanymi przez państwo¹⁾.

Na terytorium S y r i i mamy do dyspozycji szacunki z różnych lat (1941, 1943, 1950, 1953), wedle których przyrost ludności całego państwa w okresie 1941-1953 wyniósł + 19,1 % (z 2 883 tys.²⁾ na 3 434 tys.³⁾). Wzrost miast w tym okresie wyglądał następująco:

Nazwa miasta	Ludność w tys.		Nazwa miasta	Ludność w tys.	
	1941	1950		1941	1950
Haleb (Aleppo)	257,3 ²⁾	362,5 ³⁾	Hama	60,3 ²⁾	146,6 ³⁾
Danaszek	261,0	335,1	Ladhikija	38,5	100,5
Homs	64,9	244,1	Deir-es-Zor	21,5	61,2 ⁴⁾

Dane do wzrostu niektórych miast wyglądają mało wiarygodnie - tak np. liczba ludności miasta Homs w roku 1950 (244,1 tys.), miałaby być większa niż liczba całej ludności prowincji Homs), według szacunku z roku 1949 (238,6 tys.)⁵⁾. Równocześnie zaś brak jakichkolwiek informacji o poważniejszym rozwoju przemysłu w Syrii, który mógłby usprawiedliwić podobny wzrost zaludnienia.

W L i b a n i e liczba ludności wzrosła w omawianym okresie (1941-1950) o +24,0 % (z 1 022 tys., do 1 268 tys.). Miasta - o ile wierzyć istniejącym szacunkom, uległy w tym czasie degradacji - Bejrut z 233,6 tys.²⁾ na 205,8 tys.³⁾,

1) Dżafar Hajjat: Irakskaja dieriewnia, str. 59.

2) Statistical Handbook for the Middle East, Jerusalem 1945.

3) Statistical Abstract of Syria, 1953.

4) w r. 1944, wg The Middle East London 1950.

5) Agostini 1954.

Tarabulus z 70,8 tys. na 65,1 tys.

Dla Iraku są do dyspozycji dane spisów z roku 1930 i 1947 - przy czym dane z roku 1930 wydają się mało wiarygodne - choćby ze względu na niewspółmiernie niską liczbę ludności w stosunku do roku 1947 (2 824 tys. wobec 4 800 tys. roku 1947), co oznaczałoby w ciągu 17 lat nieprawdopodobny przyrost o 70 %. Wzrost trzech największych miast Iraku w okresie tym wyglądał następująco:

Nazwa miasta	l u d n o ś ć w t y s.	
	1930	1947
Bagdad	219,0 ¹⁾	502,1 ²⁾
Mosul	79,0	133,6
Basra	46,0	101,5

Wraz z przyległym zespołem miejskim zaludnienie Bagdadu wynosiło w roku 1947 832,9 tys., Mosulu - 279,0 tys.³⁾

Wzrost miast Iraku pozostaje w związku z rozwojem przemysłu naftowego oraz typową dla większości państw Azji kapitalistycznej wędrówką mas ludności z przeludnionej wsi do miasta (obszar uprawny nie przekracza 2 % powierzchni kraju). Duży wpływ na rozwój miast mógł wywrzeć wzrost wydobywania ropy i rozwój przemysłu naftowego Iraku po nacjonalizacji ropy perskiej w roku 1951 - na razie jednak brak danych o ludności miast po roku 1947.

Daleko idące zmiany zaszły w omawianym okresie na obszarze Izraela i Jordani. Ostatni spis ludności w Palestynie, przeprowadzony przez władze brytyjskie w roku 1941 wykazał 1 584 tys. ludności - w byłej Transjordanii było według przybliżonych szacunków przedwojennych około 300 - 340 tys. mieszkańców. Po roku 1948 nastąpiły ogromne zmiany, przede wszystkim migracja 714 tys. Żydów do Izraela (w latach 1948-51)³⁾ oraz migracje ludności arabskiej z terytorium Izraela do sąsiednich krajów - Jordani (ponad 450 tys.), rejonu Gazy okupowanego przez wojska egipskie (245 tys.⁴⁾, Syrii i Libanu.

1) Statistical Handbock for the Midle East, Jerusalem 1945.

2) Agostini 1954.

3) The Statesman's Year-Book 1952.

4) Lenczowski G.: The Middle East in world affairs.

Zmiany te nie pozostały bez wpływu na rozwój miast. Spośród miast Izraela najsilniejszy wzrost wykazuje zespół miejski Tel-Awiv/Jaffa (z 230,1 tys. w r. 1941¹⁾ do 354,5 tys. w roku 1953²⁾). Ludność Haify w tym okresie wzrosła z 116,4 tys. do 153,5 tys.. Jerozolima liczyła w roku 1941 143,8 tys. mieszkańców - po roku 1949 uległa, jak wiadomo, podziałowi na dwa sektory, z których izraelski ("nowe miasto") liczył w roku 1953 143,5 tys. mieszkańców, a arabski ("stare miasto"), zwany oficjalnie El-Kuds 40 tysięcy.

Emigracje z Izraela spowodowały też silny wzrost miast w Jordanii. Ludność stolicy kraju, Amman, wzrosła z około 20 tys. przed rokiem 1939 do około 170 tys. w roku 1950³⁾, z innych miast: Es-Salt z około 20 tys. przed wojną do około 60 tys., Irbid z około 5 - 10 tys. przed wojną do około 50 tys.⁴⁾.

Bardzo trudnym zagadnieniem jest ustalenie rozwoju miast na obszarze Arabii Saudyjskiej. Liczba ludności tego państwa nie jest znana nawet w przybliżeniu (szacunki od 3 do 7 milionów) - bardzo słabo znane jest też jej rozmieszczenie. Liczba ludności miast jest tym trudniejsza do ustalenia, że ulega ona periodycznym zmianom w związku z koczowniczym trybem życia znacznej części ludności, napływem pielgrzymów do miejsc kultu muzułmańskiego i tym podobnymi zjawiskami. Jedno z najbardziej wiarygodnych w tym względzie źródeł, "The Statesman's Year-Book" (1953), szacuje ludność głównych miast Arabii Saudyjskiej, uwzględniając zmiany sezonowe, na: Er-Rijad 60-100 tys., Mekka 120-150 tys., Dżidda 50-120 tys., Medyna 30-50 tys., Hufuf około 100 tys. Liczby te różnią dość znacznie od podawanych w poprzednim roczniku tego wydawnictwa (Er-Rijad 60-300 tys., Dżidda 60-420 tys., Hufuf 10-50 tys.), pokrywają się natomiast mniej więcej z opinią znawcy tamtejszych stosunków K.S. Twitchell⁵⁾

1) Statistical Handbook for the Middle East, Jeruzalem 1945.

2) Statistical Abstract of Israel 1953/54.

3) Agostini 1953.

4) Biuletyn Geograficzny IG PAN,

5) Twitchell K.S.: Saudi-Arabia, Princeton 1953.

który szacuje Er-Rijad na 80 tys., Mekkę na 100 tys., Dżiddę na 80 tys., Medynę na 45 tys., Hufuf na 65 tys. Wysuwają się tu jako niewątpliwe dwa fakty: mianowicie wzrost Er-Rijad jako stolicy państwa (przed wojną szacowano to miasto na około 30 tys.) oraz wzrost szeregu ośrodków w nowopowstałym okręgu naftowym nad Zatoką Perską, zarówno starych (jak Hufuf), jak nowych, do których należy przede wszystkim zespół miejski Damman-Dhahran, liczący według Twitchella 28 tys. mieszkańców - punkt wyjściowy transarabskiego rurociągu naftowego i uruchomionej w roku 1952 linii kolejowej do Er-Rijad.

Na terenie pozostałych krajów Półwyspu Arabskiego: Jemenn, protektoratu Adenijskiego i brytyjskich państewek wasalnych nad Zatoką Perską, nie zaszły ostatnio żadne poważniejsze zmiany w umiastowieniu. Jedyne ośrodek przemysłowy tego obszaru, Menama na wyspie Bahrein, liczył według spisu z roku 1951 39,6 tys. mieszkańców¹⁾:

Dla P e r s j i (Iranu) dane są dość niepewne, ze względu na to, że dotychczas nie było w tym kraju spisu ludności. Według szacunku z roku 1950²⁾ istniało w Iranie 9 miast powyżej 100 000 tys. mieszkańców (Teheran, Mieszched, Tebriz, Isfahan, Chorremszehr, Abadan, Sziraz, Reszt, Hamadan oraz 12 miast od 50 000 do 100.000 tys. mieszkańców. Na uwagę zasługują znów dwa zjawiska:

1) ogromny wzrost stolicy państwa Teheranu - z 350 tys. w roku 1930 do 531 tys. w 1940 14109 tys. w 1950 r. oraz

2) wzrost wielkiego ośrodka przemysłu naftowego nad Zatoką Perską. Główne miasta tego okręgu - Abadan i Chorremszehr (dawn. Muhammera), które liczyły przed 20 laty po 30-40 tys. mieszkańców, wyrosły na zespół miejski liczący w roku 1950 łącznie 310 tys. mieszkańców.

Pozostałe miasta Persji nie wykazują istotnych zmian w ostatnim czasie. Z mniejszych ośrodków rozwinął się ostatnio węzeł kolejowy Ahwaz, położony na linii z zagłębia Abadanu do Teheranu, obliczany w roku 1950 na 60 tys. mieszkańców.

O zaludnieniu całego Iranu brak pewnych danych statystycz-

1) Demographic Year-Book 1952.

2) Agostini 1954.

nych - według oficjalnego szacunku z roku 1951 wynosiło ono 19 140 tys. mieszkańców.

Oдноśnie zmian w rozwoju miast **A f g a n i s t a n u** dane są skąpe, gdyż spisów ludności nigdy tu nie przeprowadzono. Pierwsze bliższe szacunki z roku 1948¹⁾ wykazują: Kabul 206,2 tys., Kandahar 77,2 tys., Herat 75,6 tys., Mazar-i-Sherif 42,0 tys. Wcześniejsze dane są zbyt rozbieżne, aby mogły służyć za podstawę do jakichkolwiek rozważań.

Duże zmiany w rozwoju miast zaszły w omawianym okresie na terenie **I n d i i** i **P a k i s t a n u**. Pod względem liczbowym charakteryzuje je poniższa tabela:

Nazwa miasta	Ludność w tys. Przyrost		
	1941	1951	w %
I n d i e:	2)	2)	
Kalkutta (z Haurah i przedmieściami) ³⁾	2 500.	4 578,0	+83,1 ⁴⁾
Bombaj	1 489,0	2 839,3	+80,6
Madras	777,5	1 416,1	+82,1
Delhi (z New Delhi)	615,6	1 191,1	+93,5
Hajdembad	731,2	1 005,7	+40,7
Ahmedabad	591,5	700,3	+33,5
Bangalur	406,0	779,0	+91,5
Kanpur	487,5	705,4	+44,7
Balkhan	387,2	495,9	+28,3
Pana	278,2	431,0	+72,0
Nagpur	302,0	449,1	+48,7
Agra	281,2	375,7	+32,2
Madhura	239,1	301,8	+51,3
Deharad	263,1	335,8	+55,2
Ilahabad	250,6	332,3	+27,5
Amritsar	391,0	323,7	-16,7
Indaur	203,7	310,9	+52,6
Dżajpur	175,8	291,1	+55,3

1) Statesman's Year-Book 1952.

2) Statistical Abstract of India 1951-52.

3) Miasta-satelici: Garden Reach, Behala. Taligandź i pomniejsze.

4) Dane przybliżone

Nazwa miasta	Ludność w tys.		Przyrost w %
	1941	1951	
	1)	1)	
Patna	196,4	283,5	+44,5
Szolapur	203,7	266,0	+30,5
Dźabalpur	178,3	257,0	+44,1
Majsur	150,5	244,3	+62,3
Gwalijar	182,5	241,6	+32,4
Mirat	169,3	233,2	+37,7
Surat	171,4	223,2	+30,2
Tiruczirappali	159,6	218,9	+37,2
Dźamszedpur	165,1	218,2	+32,1
Baroda	153,3	211,4	+37,9
Bareli	192,7	208,1	+ 8,0
Salem	129,7	202,3	+56,0
Kojambadar	130,3	197,8	+51,8
Adźmer	147,3	196,6	+33,4
Tiruwanandapuram	128,4	188,9	+44,2
Dźodhpur	126,8	180,7	+41,7
Dźalandhar	135,3	168,8	+21,8
Moradabad	142,4	161,9	+13,7
Widźajawada	86,2	161,2	+87,0
Kolar	133,9	159,1	+18,8
Kozhikode (Kalikot)	126,4	158,7	+25,6
Ludhijana	111,6	153,8	+37,8
Saharanpur	108,3	148,4	+37,0
Dehra-Dun	78,2	144,2	+84,4
Aligarh	112,7	141,6	+25,6
Bhaunagar	102,9	138,0	+34,1
Kolhapur	93,0	136,8	+46,9
Rampur	89,3	134,3	+50,4
Bhatpara	117,1	134,9	+15,2
Gaja	105,2	133,7	+27,1
Warangal	92,8	133,1	+43,3
Gorakhpur	99,0	132,4	+33,7
Radźkot	52,2	132,1	+153,1

1) Statistical Abstract of India 1951-52.

Nazwa miasta	Ludność w tys.		Przyrost w %
	1941	1951	
	1)	1)	
Udżadżain	81,3	129,8	+59,6
Hubli	95,5	129,6	+48,5
Kharagpur	87,2	129,6	+48,5
Dźhanai	103,3	127,4	+23,3
Gantaur	83,6	125,3	+49,9
Mangalur	81,1	117,1	+44,4
Bikaner	127,2	117,1	- 7,9
Alleppi	56,3	116,3	+106,6
Bhagalpur	93,3	114,5	+22,7
Wiszakhapattam	70,2	108,0	+53,8
Ranczi	62,6	106,8	+70,6
Welur	71,5	106,0	+48,3
Mathura	80,5	105,8	+31,4
Radżahmahendri	74,6	105,3	+41,1
Szahdźihanpur	110,2	104,8	- 4,9
Dżamnagar	71,6	104,4	+45,8
Katak	74,3	102,5	+37,9
Bhopal	75,2	102,3	+36,0
Tandżawur	68,7	100,7	+46,6
P a k i s t a n:	2)	3)	
Karaczi	359,9	1126,4	+212,9
Lahaur	671,7	849,3	+26,4
Dhaka (z przedm. Naraingandź)	268,2	401,0	+49,5
Czitagan	92,3	269,0	+191,4
Hajderabad	127,5	241,8	+89,7
Rawalpindi	181,2	236,9	+30,7
Multan	142,8	190,1	+33,1
Lalpur	69,9	179,2	+156,3
Sialkot	138,5	156,4	+12,9
Peszawer	131,0	151,4	+15,6

1) Statistical Abstract of India 1951-52.

2) Encyclopaedia Britanica 1949.

3) Demographic Year-Book 1952.

Nazwa miasta	Ludność w tys.		Przyrost w %
	1941	1951	
Gudźranwala	84,5	114,2	+35,1
Kweta	60,5	84,3	+39,3

Ogólna liczba miast 100-tysięcznych wzrosła w Indiach z 50 tys. w roku 1941 do 75 tys. w 1951 (wraz z przedmieściami Kalkuty) - w Pakistanie w tym samym czasie z 8 tys. do 11 tys. Cała ludność omawianych państw wzrosła w tym czasie: Indie o +13,4% (z 314 830,2 tys. do 356 891,6 tys. bez Kaszmiru), Pakistan o +8,2% (z 70 102,5 tys. do 75 842,2 tys.).

Przytoczone dane świadczą przede wszystkim o silnym wzroście miast Indii. Przyczyna tego zjawiska leży w rozwoju przemysłu, który stał się w ciągu ostatnich 8 lat możliwy dzięki uzyskaniu suwerenności państwowej. Rozwój przemysłu kapitalistycznego Indii widoczny jest m.in. z takich faktów jak: wzrost liczby robotników fabrycznych z 1 751 tys. w r. 1939 do 2 393 tys. w 1950, wzrost wydobycia węgla (z 27,3 mil.t w roku 1947 do 36,4 mil.t w 1953), produkcji stali (z 1 mil.t w roku 1939 do 1,5 mil. t w 1953), energii elektrycznej (6,7 milrd. kWh w 1953) i in. Powstał szereg nowych zakładów przemysłu ciężkiego, jak zakłady metalurgiczne w Asansol w zachodniej Bengalii, fabryka parowozów w Cziteranian koło Kalkuty, nowe wielkie piece w Dżamszedpur¹⁾. W północnych Indiach (Uttar-Pradesz) rozwinął się przemysł tekstylny.

Rozwój przemysłu spowodował masową wędrówkę ludności ze wsi do miast. Duża część tych ludzi traktuje wędrówkę do przemysłu jako migracje sezonowe i pozostawia rodziny na wsi. Świadczy o tym wybitna przewaga ilościowa mężczyzn w wielkich miastach Indii, wynosząca od 60 - 75 %.

Szczególnie silny wzrost wykazują miasta Indii południowych (Madras, Bangalur, Widżajawada) oraz stolica państwa - Delhi. Spis w roku 1951 wykazał 3 wypadki zmniejszenia się liczby ludności miast 100-tysięcznych, z czego 2 (Amritsar i Bikaner) dotyczą miast położonych w pobliżu granicy z

1) Gutersohn H.: Indien, Bern 1953.

Pakistanem i pozostają w związku z emigracją ludności muzułmańskiej do Pakistanu.

W Pakistanie wypadki wzrostu miast związane są przeważnie z napływem ludności z Indii, osiedlającej się głównie w miastach. Tej też okoliczności zawdzięcza swój rozwój Karaczi - dawniej drugorzędny port byłych Indii brytyjskich, dziś stolica 80-milionowego państwa i jego jedyne większe miasto portowe. W Pakistanie wschodnim brak w ogóle portu morskiego (po odcięciu Kalkuty nową granicą) - stąd dążenie do rozbudowy bardzo zresztą niekorzystnie położonego Czitagangu (Chittagong). Zapewne w związku z tym pozostaje intensywny wzrost tego miasta.

Dla C e j l o n u porównanie dla ostatniego 10-lecia jest dość trudne ze względu na nierównomierność odstępów czasowych między spisami (1931, 1946, 1953). Przyrost ludności państwa w okresie 1931-1953 wyniósł +51,7 % (z 5338 tys. do 8 907 tys.), przyrost ludności stolicy - Kolombo - +49,5% (z 284,2 tys.¹⁾ do 424,8 tys.²⁾). Świadczy to o stosunkowo słabym wzroście miast - Cejlon jest zresztą w tej mierze wyjątkiem wśród krajów Azji kapitalistycznej, gdzie ostatnie lata przyniosły właśnie żywiołowy rozrost stolic nowo powstałych państw.

Brak zupełnie danych porównawczych dla N e p a l u i B u r m y, ponieważ ostatnie osiągalne dane dla miast tych krajów pochodzą z roku 1941. Dla Burmy zresztą ostatnim kompletnym spisem jest właściwie spis z roku 1931, gdyż cały materiał spisu z roku 1941, z wyjątkiem kilkunastu najważniejszych liczb, zginął podczas inwazji japońskiej w roku 1942, zanim zdążoną go opublikować³⁾. Z uwagi na ciężką sytuację gospodarczą Burmy po ostatniej wojnie i okupacji japońskiej wzrost miast tego kraju w ostatnich czasach wydaje się mało prawdopodobny.

Dla S y j a m u istnieją dane porównawcze spisów z

1) Statesman's Year-Book 1932.

2) Agostini 1954.

3) Burmese Economical Life, London 1947.

lat 1937 i 1947. W okresie tym ludność państwa wzrosła o +21,1% (z 14 464,5 tys. do 17 517,7 tys.), - ludność stolicy, Bangkoku, o +30,% (z 685 tys. do 886 tys.). Poza Bangkokiem dane dla innych miast są bardzo rozbieżne - tak np. "Demographic Year-Book z roku 1952 przytacza jeszcze 8 miast 100-tysięcznych (Khon-Kaen, Buriram, Thonburi, Nakhornrathsi-ma, Nakhornsri-thamrat, Songkhla, Sakonnakhorn i Chayaphum), podczas gdy np. "Agostini" podaje dla tych miast wartości, nie przekraczające kilkunastu tysięcy mieszkańców. W każdym razie są to prawdopodobnie raczej wielkie wsie niż miasta w ścisłym tego słowa znaczeniu. Niektóre źródła wyróżniają ja-ko miasto ponad 100-tysięczne Ajutię - inne znów (np. "Grote Elsevier Atlas") cytują jako wielkie miasto (500 tys. miesz-kańców) Cziengmai w północnym Syjamie.

Dla F e d e r a c j i M a l a j s k i e j dysponu-jemy wynikami spisów z lat 1941 i 1947. Z miast najsilniejszy wzrost, bo o +52,6 % wykazuje w tym czasie ośrodek górniczy Ipoh (z 53 tys. do 81 tys.). Inne miasta wykazują wzrost w umiarkowanych granicach (Georgetown z 165 tys. do 189 tys., Kuala-Lumpur z 138 tys. do 176 tys., Malakka z 45 tys. do 54 tys.).

Wyspa Singapur, stanowiąca pewnego rodzaju kompleks miejs-ki, liczyła w roku 1941 727,6 tys. mieszkańców, a w roku 1951 - 1 041,9 tys. (przyrost o +43%). Samo miasto Singapur liczyło w roku 1953 680 tys. mieszkańców¹⁾.

Dla F i l i p i n dostarczają materiału spisy z lat 1939 i 1948. Zmiany w zaludnieniu miast 100-tysięcznych w tym okresie wyglądają następująco:

Nazwa miasta	Ludność w tys.		Przyrost w %	Uwagi
	1939	1948		
Manila	623,5 ²⁾	983,9 ³⁾	+57,8	Obecnie po- nad 1200 tys.
Cebu	146,8	167,5	+13,9	
Davao	95,5	111,3	+16,5	

1) Agostini 1955.

2) Agostini 1947.

3) Agostini 1955.

Nazwa miasta	Ludność w tys.		Przyrost Uwagi w %
	1939	1948	
Iloilo	90,5	110,1	+21,7
Quezon	77,3	108,0	+40,3
Zamboanga	131,4	103,4	-21,3
Bacolod	57,5	101,4	+93,7

Ogólna liczba ludności Filipin wzrosła w omawianym okresie o +20,2 % (z 16 000,3 tys. w roku 1939 do 19 234,2 tys. w roku 1948). Współczynnik przyrostu większości wymienionych miast jest zbliżony do ogólnopaństwowego. Słaby wzrost urbanizacji Filipin związany jest z ogólnym zastojem gospodarczym tego kraju, traktowanego przez monopole amerykańskie jako baza surowcowa. Przemysł Filipin uległ degradacji, podczas wojny i okupacji japońskiej, po wojnie zaś nie wrócił nawet do niskiego poziomu przedwojennego. Silniejszy wzrost wykazuje tylko stolica państwa - Manila.

Silny wzrost wykazują miasta kolonii Hong-Kong. Cała ludność tej kolonii wzrosła od ostatniego przeprowadzonego spisu w roku 1931 o +13,7 % (z 849,8 tys. w roku 1931 do około 2 013 tys. w 1950 i około 2 250 tys. w roku 1953). Miasta kolonii wzrosły w okresie 1938-1950: Victoria z 448 tys. do 950 tys., Kaulun (Kowloon) z 390 tys. do 750 tys.¹⁾ Ten ogromny wzrost tłumaczy się napływem reakcyjnych "uchodźców" zbiegłych po zwycięstwie Chin Ludowych. Natomiast prawie dwukrotny spadek liczby ludności wystąpił w drugiej placówce kolonialnej w Chinach - Macao, a mianowicie z 374,7 tys. w roku 1940 do 187,8 tys. w roku 1950²⁾.

W Indonezji ostatni spis ludności odbył się w roku 1930, przeprowadzony przez władze holenderskie. Od tej pory żadne roczniki statystyczne nie podały wiadomości o zaszłych tam w późniejszym czasie zmianach. Natomiast bardzo ciekawe dane, oparte na szacunkach indonezyjskich z roku 1952, przytacza atlas holenderski "Grote Elsevier Atlas", wydany w roku 1953. Według tych danych porównanie cytowanych w atlasie 14 miast w latach 1930 i 1952 wygląda następująco:

1) Agostini 1955.

2) Demographic Year-Book 1952.

Nazwa miasta	Ludność w tys.		Przyrost w %
	1930	1952	
Dżakarta	1) 437,5	2) 1 860	+323
Surabaja	336,8	928	+176
Bandung	166,7	700	+319
Medan	75,0	400	+433
Surakarta	163,0	320	+ 96
Semarang	217,8	310	+ 42
Malang	86,6	224	+157
Makassar	86,7	214	+146
Dżokdżakarta	136,6	210	+ 54
Palembang	109,1	208	+ 91
Bandżermasin	64,2	150	+134
Bogor (dawn. Buitenzorg)	65,4	103	+ 57
Bukit-Tinggi (dawn. Fort de Kock)	15,0	85	+467
Pontianak	28,7	80	+179

Rocznik "Calendario Atlante de Agostini" podaje dla Dżakarty wedle szacunku z roku 1952 liczbę ludności jeszcze wyższą, bo około 3 milionów. Liczba ta prawdopodobnie odnosi się do zespołu miejskiego, tzn. do Dżakarty wraz z przedmieściami Bżatinegara (dawn. Meester Cornelis) oraz innymi osiedlami podmiejskimi.

Zaludnienie całej Indonezji wzrosło w okresie 1930-1952 o +29,4% (z 60 413 tys.³⁾ do 78 163 tys.²⁾).

Trudno powiedzieć coś bliższego o przyczynach tego wzrostu - nie ulega jednak wątpliwości, że odegrało tu rolę, podobnie jak w Indiach, usamodzielnienie kraju i wzrost możliwości rozwojowych miejscowego przemysłu. Poza tym w wypadku Jawy dużą rolę odegrał też napływ ludności z przeludnionej wsi. Charakterystycznym zjawiskiem jest wzrost miast Sumatry (Medan i Bukit-Tinggi ponad 5 razy), na którą kieruje się masowy napływ przesiedleńców z przeludnionej Jawy. Także na

1) Pet. Mitteilungen, 1931.

2) Grote Elsevier Atlas.

3) Demographic Year-Book 1952,

innych wyspach Indonezji wyrosły miasta 100-tysięczne: Bandermasin na Borneo i Makassar na Celebesie.

Duże zmiany spowodowała ostatnia wojna na Timorze portugalskim. Przedwojenna stolica tej kolonii, Dilli, została zburzona przez Japończyków podczas ostatniej wojny, - w pobliżu jej powstało nowe, dość szybko rosnące miasto Nova Dili, liczące według spisu z roku 1950 - 43,6 tys. mieszkańców¹⁾.

Na Borneo Brytyjskim nie ma w tej chwili większych ośrodków miejskich, zaludnienie zaś istniejących osiedli typu miejskiego nie uległo w omawianym okresie żadnym zasadniczym zmianom.

Powyższe dane, mimo bardzo skąpego materiału statystycznego, zwłaszcza w zakresie ekonomiki, pozwalają na stwierdzenie pewnych szczególnych cech rozwoju miast w omawianej części świata. Najbardziej rzuca się tutaj w oczy zjawisko, określane przez naukę radziecką jako "hipertrofia stolic państw kapitalistycznych". Koncentracja kapitału w stolicach państw powoduje nieproporcjonalny rozrůst stolic ze szkodą dla możliwości rozwojowych pozostałych ośrodków miejskich. W południowej Azji zjawisko to występuje ze szczególną ostrością, gdyż mamy tu do czynienia w większości wypadków z młodymi państwami, powstałymi w ciągu ostatnich kilkunastu lat z dawnych kolonii w postaci mniej lub więcej suwerennych organizmów państwowych. Zjawisko to ilustruje poniższa tabelka:

1) Demographic Year-Book 1952.

Nazwa stolicy	Nazwa państwa	Ludność stolicy ostatni spis przedwojenny (w tys.)	Ludność stolicy spis powojenny	Przyrost ludności w % stolicy państwa	
Amman	Jordania	1938 - 20	1950 - 170	+750	+88
Er-Rijad	Arabia Saud.	ok 30	ok. 100	+200	brak danych
Karaczi	Pakistan	1941 - 360	1951-1 126	+213	+8
Delhi	Indie	1941 - 616	1951-1 191	+ 93	+13
Manila	Filipiny	1939 - 623	1948 - 984	+ 58	+20
Dżakarta	Indonezja	1930 - 438	1952-1 860	+325	+29

Wzrost miast tej części Azji jest silnie nierównomierny - obok wypadków kilkakrotnego zwiększenia się liczby mieszkańców mamy wypadki zastoju, a nawet ubytku ludności. Podobne wypadki zdarzają się prawdopodobnie bardzo często w kategorii miast poniżej 100 000 mieszkańców - niestety jednak dla większości omawianych miast brak na razie odpowiednich danych statystycznych. Silne tendencje wzrostowe występują głównie w wielkich państwach (Indie, Indonezja), w słabszym stopniu ogarniając państwa mniejsze i bardziej zacofane.

Nie ulega wątpliwości, że kapitalistyczna Azja południowa jest od kilkunastu lat terenem bardzo silnego wzrostu miast. Napływ ludności do miast - o ile można się zorientować z dostępnych danych - przekracza znacznie zapotrzebowanie istniejącego przemysłu, a wynika w znacznym stopniu z przeludnienia wsi, nieuniknionego przy gęstym zaludnieniu i zacofanych stosunkach agrarnych. Wzrost ludności miast jest też całkowicie nieproporcjonalny do istniejącej powierzchni mieszkalnej - przedmieścia całego szeregu wielkich miast tej części świata (np. Karaczi) są skupieniami najprymitywniejszych lepierek i szałasów, ciągnącymi się nieraz na dziesiątki kilometrów. Sytuacja ta, wytwarzając olbrzymie masy proletariatu miejskiego, stwarza nowy układ stosunków społecznych w omawianych krajach.

L i t e r a t u r a

1. Biuletyn Geograficzny PTG (IG PAN): Polskie nazwy geograficzne ważniejszych miast świata, Warszawa 1952.
Powierzchnia i ludność państw świata, Warszawa 1953.
Ludność miast Azji od 59 000 do 100 000 mieszkańców, Warszawa 1954.
2. Bolszaja Sowietuskaja Encykłopedija, t.1 = 29, Moskwa 1950-1955.
3. Burmese Economical Life, Londyn 1947.
4. Calendario Atlante de Agostini, Novara 1947-1955.
5. Dancig B.: Turcja, Moskwa 1949.
6. Demographic Year-Book of the United Nations, 1952.
7. Dobby L.: Jugo-wostocznaja Azja. Moskwa 1950.
8. Encyclopaedia Britannica. Chicago-London-Toronto 1949.
9. Ekonomika kapitalistycznych stran posle wtorcj mirowej wojny, Moskwa 1953.
10. Gordon W. - Spate O.: The changing map of Asia. London 1950.
11. Gutersohn H.: Indien, Bern 1953.
12. Hajjat Dż.: Irakskaja dieriewnia. Moskwa 1953.
13. Kostrowicki J.: O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast. Przegląd Geograficzny, t. XXIV, Warszawa 1953.
14. Lenczowski G.: The Middle East in world affairs. Ithaca 1953.
15. Pithawalla M.: Pakistan. Moskwa 1951.
16. Petermanns Mitteilungen 1931-1954.
17. Statistical Abstract of Indias 1951-52. Delhi 1954.
18. Statistical Abstract of Israel 1953-54. Jerusalem 1954.
19. Statistical Handbook for the Middle East, Jerusalem 1953.
20. Statistical Year-Book of the United Nations 1953, 1954.
21. The Middle East. London 1950.
22. The Statesman's Year-Book 1932-54.
23. Sznajder S.: Birma. Moskwa 1949.
24. Twitchell K.S.: Saudi Arabia. Princeton 1953.
25. The Columbia Lippincott Gazetteer of the world. Columbia University Press 1952.

U z u p e ł n i e n i e

W czasie przygotowywania artykułu do druku ukazały się pewne nowe dane dotyczące omawianych w artykule zagadnień.

"Statistical Abstract of Syria" z roku 1953 podaje szczegółowe dane o miastach Syrii. Liczby dla cytowanych w artykule miast Syrii w granicach obszaru miejskiego są następujące (w tys.): Haleb 380,9, Damaszek 372,7, Homs 125,1, Hama 91,2, Deir-es-Zor 71,6, Ladhikija 47,4. Podane w artykule liczby odnoszą się do okręgów miejskich, ujętych w bardzo szerokich granicach.

Ogłoszono szczegółowe wyniki spisu ludności w Jordani z roku 1952. Dane dla ważniejszych miast różnią się dość znacznie od dotychczasowych szacunków, wynosząc (w tys.): Amman 108,3, El-Kuds 46,7, Nablus 42,5, Jerycho 41,6, El-Chalil (Hebroa) 36,0, Irbid 23,2. Rzuca się w oczy nagły wzrost miast w części palestyńskiej, zwłaszcza w wypadku Jerycha, wyrosłego z małej wsi (około 1 tys. mieszk. w roku 1941).

Nowe spisy przeprowadzono w Nepalu (1954) i Turcji (1955). Narazie jednak brak o nich jakichkolwiek bliższych danych.